

Benedetto Croce:
Historie jako myšlení a jako
čin

Referát

Zpracoval: Josef Veselý

Benedetto Croce (1866-1952)

Vážené kolegyně, milí kolegové,

dovolte, abych vás seznámil s historikem, jehož jméno v hodině zaznělo, ale který přesto není u nás příliš známý. To má tyto důvody: jednak česká historiografie čerpá především z německých a francouzských zdrojů, jednak nebyl u nás ani příliš překládán. Vzácnou výjimkou je kniha *Evropa v 19. století* (Praha: J. Laichter. 1938). V době svého vydání, což byl vlastně předvečer Mnichova, ale kniha již velký ohlas nezaznamenala.

B. Croce je italský filozof, estetik, historik, jeden z posledních výrazných představitelů velké evropské kultury a civilizace 19. století. Narodil se do bohaté katolické rodiny. Rodiče mu zemřeli již v dětství, při zemětřesení v Casamicciola v r. 1883. V důsledku této události byl až do své dospělosti vychováván strýcem Silvio Spaventou.

V R. 1902 spolu s filozofem Giovanni Gentilem založil časopis *La critica*. Ač vedl život nezávislého intelektuála, kterému rodinný majetek umožnil se věnovat studiu a bádání nezávisle na jakémkoli akademickém prostředí, působil jako ministr školství (1920). Poté, co se s Gentilem rozešel kvůli fašismu, redigoval Manifest antifašistických intelektuálů z roku 1925. Mussoliniho režim se snažil Croceho izolovat doma v Itálii i mezinárodně, navzdory tomu revue *Critica*, kterou Croce nepřestal vydávat, představovala i nadále diskrétní, ale důležitou intelektuální opozici fašistickému režimu (svědectví o tom např. italský spisovatel Primo Levi v knize *Prvky života*, Odeon 1975). Do veřejného života se Croce vrátil krátce po pádu Mussoliniho režimu a osvobození Itálie. Croce přivítal pád Duceho, přál si však, aby i po druhé světové válce byla v Itálii zachována monarchie. To ho přimělo k rozhodnutí odmítnout nabídku stát se po válce prvním prezidentem nové italské republiky, nabídku, jež mu byla předložena jako respektované prvořadé intelektuální a morální osobnosti.

Kvůli jeho protimarxistickému postoji nebyl nijak propagován ani v tehdejších Československu, maximálně byl označován jako „méně známý italský historik“. Zemřel v r. 1952 a v podstatě v poválečných letech nenásledovalo již žádné průkopnické dílo.

U nás jsou dostupné, kromě v textu zmíněných knih – dle Vědecké knihovny v Olomouci – jeho knihy *Come il Marx fece passare il comunismo dall'utopia alla scienza* („Jak Marx dělal přechod od komunistické utopie k vědě“), Bari: G. Laterza e figli, 1948; *Breviř estetiky* (přeložil a úvod napsal Josef Bartoš), Praha: Orbis 1927; *Aesthetika vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou* (přel. A úvodem opatřil Emil Franke), Praha: J. Otto, 1907.

S B. Crocem jako filozofem se lze seznámit přístupnou a čtivou formou také v knize W. Durant: *Příběh filozofie*. Praha: Pragma, 2003.

J. Störig - Malé dějiny filozofie:

"Mimo Německo mělo novokantovství své sídlo především ve Francii...z Italů sem patří především Benedetto Croce. Croceho hlavním dílem je **Filozofie jako věda o duchu**, ale známé jsou i jeho studie o estetice a filozofii dějin. Croce byl jako myslitel univerzální osobnost. Zabýval se nejen filozofií, nýbrž právě tak i historií, dějinami umění, literární kritikou, národohospodářstvím a politikou. ... Jeho filozofie je syntézou Hegelových myšlenek, jež tvoří její základ, s pozitivismem a pragmatismem"

Josef Šusta o B.C.:

"Vynikající postavou italského dějepisceví stává se pak zejména Benedetto Croce, filozofický žák Vico a Heglův, jehož hlavní díla leží na poli estetiky a historie literární, který však také v dějinách kulturních i politických rozesel mnoho plodných podnětů svým syntetickým úsilím".

"... z mužů jako Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, Alfredo Oriani posilu bral výbojný nacionalism se svým kultem osobního hrdinství, a zároveň postavil se na obranu spiritualistického pochopování dějin se zvláště rozhodnou účinností filosof a estetik Benedetto Croce. Croce zachraňoval s úsilím pro filozofii i historii, co živého zbylo v nauce Heglově, a stavěl zejména proti materialistickému pojetí dějin svérázné pojetí vlastní dějin živých, na nichž přítomnost má svou evokativní schopností tvůrčí podíl, a které jsou protikladem mrtvého kronikářství, uvázlého v prachu pouhé odbornosti."

"Dějiny italského dějepisceví v 19. věku vylíčil velmi zevrubně, ač s rozříděním poněkud nezvyklým, ale s bohatými pohledy do vývoje duchového a záhad zásadních Benedetto Croce roku 1921 v dvousvazkovém díle "Storia della storiografia italiana nel secolo decimo nono"

Historie jako myšlení a jako čin

Brno: CDK, 2006

V této knize Croce navazuje na látku obsaženou v *Teorie a dějiny historiografie (Teoria e storia della storiografia)* z let 1912-1913 a v *Dějínách italské historiografie devatenáctého století*), ale i v pracích dalších. Kniha byla psána v roce 1938 a rozšířena v roce následujícím.

B. Croce v knize klade důraz na vztah historiografie a praktického činu, s důrazem na pojem "historicismus", který zde dospívá do své nejpregnantnější podoby, navzdory tomu, že sama skladba knihy neusnadní jeho plné hodnocení. S tímto názorem nelze než souhlasit. Ještě

výrazněji tento historicismus vystupuje v jeho knize **Evropa v XIX. století** z r. 1938, kde už Croce uplatnil své zásady, především tu, že "každé dějiny jsou současnými dějinami". Croce vlastně odlišil tak opravdovou historickou práci od pouhého kronikaření a současně zavrhnul jak iluze o univerzálních dějinách, tak nároky různých filozofií dějiny na jediný správný výklad minulosti a z nich jakoby vědecky odvozený výklad o jejich nevyhnutelném a dalším směřování. Historie je naopak pro Croceho vždy živoucí a konkrétní historií: to, co je v historii jedinečné, je rovněž univerzální a naopak, co je univerzální, je současně jedinečné. Dějiny jsou lidským dílem, dílem lidského intelektu a vůle, a proto jsou pozitivní. Historiografie tudíž nemá za úkol cokoli v dějinách odsuzovat, jejím úkolem je vysvětlovat: její soudy mají být v tomto smyslu pozitivními soudy.

Knihy tyto zásady propracovává dále jako vztahy mezi historiografií a praktickými činy. Je rozdělena do sedmi větších celků (kapitol), a každý je členěn ještě na podkapitoly.

Pro mě asi nejpřínosnější a nejzajímavější byla hned první, stejnojmenná část (rozdělená na "podčásti", které ale nebudu vyjmenovávat). **Historičnost** dějepisné – resp. historické - knihy srovnává B. Croce s knihami o poezii, a historičnost s jejich poetičností. **Co je historično?** ptá se. Je to *"akt porozumění a pochopení podnícený potřebou praktického života, kterou nelze uspokojit přechodem ke konání, pokud přízraky, pochybnosti a nejasnosti, s nimiž se tato potřeba střetává, nebyly nejprve zaplašeny položením a vyřešením teoretického problému, neboli tímtež aktem myšlení"*. K tomuto aktu dochází pod vahou nějaké praktické potřeby. A tento akt pochopení a porozumění není nic jiného, než řešení určitého teoretického problému, k němuž ten poznávající subjekt - historik - nedojde hned, ale doslova se protřepí cestou falešných, nesprávných představ a omylů. Pravdivost nějaké historické knihy a její vnitřní jednota tkví právě proto v *"problému, jež je formulován historickým soudem a jenž je řešen právě tím, že je formulován"*. Snad nejcennější na Croceho knize je právě důraz, jaký klade na to, aby si historik kladl skutečné problémy vyplývající z opravdové potřeby: pouhé vyprávění o tom, co se stalo, ještě žádnou skutečnou historiografii nepředstavuje.

Dějepisnou knihu nemáme posuzovat podle množství zpráv, jež obsahuje, ani podle toho, jak působí na naši představivost a je dojemná, vzrušující, příkladná nebo zvláštní a zábavná. Jediným kritériem je právě ona historičnost.

U dějepisné knihy je také důležitá pravdivost, jednota (ve smyslu logického celku). Velký význam pro historické poznání má nutnost – to je jakási myšlenka, která cítí závažnost svého

úkolu a nechce se od něj nechat rozptýlit odbíháním za kratochvílí. Pozor je tedy nutné dát na tvrzení, že dějiny jsou pouze sledem příčin a následků, stejně jako na to, že dějiny v sobě mají logiku.

Další v knize otevřený problém je **dějepisectví jako osvobození se od dějin**: kdo se zabývá dějinami (neplést s mnichy zamýšlejícími spisovat regesta a kroniky, se vzdělanci, kteří sbírají vyprávění a dokumenty a svou pílí z nich vytěží dobře doložené zprávy, ani se školomety, kteří sepisují historické příručky), byli vždy v různých ohledech čínorodí, vedení k tomu, aby uvažovali o nastalých situacích a překonali je, aby je novou čínorodostí pomáhali překonat ostatním – tedy politici, kteří sepsali politické dějiny, filozofové, kteří napsali dějiny filozofie, umělci duchové, kteří chtěli pochopením dějin umění dospět k potěšení z uměleckých děl, lidé velké společenské a morální zanícenosti, kteří soustředěně zkoumali dějiny lidské civilizace.

Dějepisectví jako premisa boje hodnoty s tím, co je jejím opakem: je historické tvrzení soudem samo o sobě, ba dokonce jediným soudem, který známe? „*Jen soud historický, který osvobozuje ducha ze sevření minulosti a ve své ryzosti a nadřazenosti nad znesvářenými stranami se střeží jejich prudkosti, jejich svodů a jejich úkladů, zachovává si svou neutralitu.*“

A postupně se dostává k **pojetí dějin jako činu**: od dějepisectví, které osvobozuje od života prožitého, k dějinám živým, k dějinám novým. Konkrétně zde zmiňuje Hegela, jehož stoupenec byl Marx, a marxismus, stejně jako komunismus, je pro něj něčím negativním. Konečně dospívá k **pojetí dějin jako dějin svobody**, což opět pochází od Hegela + některých, co ho opakovali, jako např. Michelet - ve významu dějin jako prvních počátků svobody, jejího růstu jejího dospívání a pevného dosažení definitivního konečného věku, jenž není schopný dalšího rozvoje.

V další části se věnuje pojmu **historismus** a jeho dějinám. Historismus je tvrzení, že život a skutečnost jsou dějiny a nic než dějiny. Je postaven proti "osvícenství": „*ideje nebo hodnoty, které byly přijaty jako model a měřítko historie, nejsou idejemi a hodnotami univerzálními, ale zvláštními a historickými, nešťastně povýšenými na hodnoty a ideje univerzální.*“

Zmiňuje v této souvislosti historiky Rankeho a Meineckeho, ale v 18. století má historismus také svého velkého předchůdce, Giambattistu Vica. V kapitole Dějepisectví bez problému dějin následuje srovnání /polemika?/ právě Rankeho a v protikladu k němu staví Burkhardta.

Croce totiž výrazně vyrůstá ze dvou fenoménů 19. století: historismu a pozitivismu, v mnohém je dovršuje, třebaže se dostal do kontroverzí se svým velkým italským předchůdcem Pasqualem Villarim. Podobně však ale nesouhlasí jak s Rankem (a jeho následovníky), tak Burkhardtem, tak ani s Vicem. Croce přichází s vlastním pojetím dějin, tzv. „absolutním historismem“: historie je zároveň filozofií. Dějiny jsou skutečným přemýšlením o minulosti a současnosti zároveň, právě dějiny jsou tu jen tehdy, když jde o „eticko-politické dějiny“ (ty jsou dějinami státu nejen jako politického, ale také morálního rámce lidského jednání). Autorem tohoto termínu je sám Croce a byl přesvědčen, že ho úspěšně prosadil do teorie dějepisectví.

Dále rozebírá pojmy jistoty a definování historické pravdy: kdy vlastně máme jistotu - na základě dokumentů - že se dobereme k pravdě? V knize dále řeší hledání podstatných problémů dějin, otázky dějepisectví a morálky, dějepisectví a politiky, (*„dějepisectví, které se rodí z potřeby jednat, musí prostřednictvím studia a úvahy jasně zaměřit na čin, jenž byl vykonán, musí jasně vidět to, co je živé, protože na to naváže nový čin, který je ve fázi příprav“*), neopakovatelnost, jedinečnost dějin, morálního soudu v dějepisectví, otázky dějepisectví a psychologie či náboženského dějepisectví.

Protože kniha čerpá z předchozího Croceho díla, není ve všech pasážích úplně dobře srozumitelná. Resp. v některých ano, přirovnání jsou zvolena velmi vhodně, ale hned, podobě jako řeka, která z klidného toku se změní v bystřinu, je možné se v záplavě myšlenek utopit.

Bohužel asi dám za pravdu názoru, který říká, že „Croceho filozofie dějin je zajímavá jen pro pár teoretiků dějepisectví, reálně asi nikdy mimořádný ohlas nezíská“ (B. Jiroušek). Výrazně proto k aspoň částečnému pochopení B. Croceho doporučuji i knihu Evropa v XIX. století. Přesto je určitě možné se některými myšlenkami inspirovat.